

Istega dne, ko so člani Laibacha pospravili svoje ozvočenje v Severni Koreji in se vkrcali na letalo za Peking, je na meji z Južno Korejo izbruhnil boj za nadzor nad hrupom. Južna Koreja je po zvočnikih predvajala glasna propagandna sporočila, Severna Koreja pa ji je odgovorila z nekaj projektili, ki jih je izstrelila na njihovo ozemlje. Mednarodno posadko, ki se je s skupino Laibach podala na to neobičajno potovanje v »najbolj izolirano deželo«, je spremljal ves svet.

Vrnitev domov

Tekst

Maja Megla

Foto

Tor Joerund F. Pedersen

Na pot se jih je odpravilo petindvajset. Največji del je sestavljal slovenski kontingent glasbenikov, tehnikov, gostov, skupaj kakšnih petnajst ljudi. Z njimi sta bili dve dokumentarni filmski ekipi, producerska hiša VFS Films iz Latvije (Rige) in norveška filmska ekipa DOP Svein-Erling. Prva, ki je že producirala video *The Whistleblowers*, Laibachov hit z zadnje plošče *Spectre*, je posnela gradivo za dokumentarni film o turneji, poleg tega pa še koncertni nastop, ki bo izšel na videu. Druga, ki se pripravlja na povsem drug projekt v Severni Koreji prihodnje leto, je priskočila na pomoč pri snemanju dokumentarca. V posadki so bili še dva fotografa, Norvežan Jørund Pedersen in Francoz Jean-Emmanuel Simoulin (Valnoir), britanska režiserka Cathie Boyd, ki želi vzpostaviti sodelovanje pri gimnastičnih projektih med Severno Korejo in Anglijo, ter Daniel Miller, legendarni šef britanske založbe Mute Records.

Pred potjo so prejeli kratek vodnik, ki ga je spisal Morten Traavik, norveški umetnik in gledališki režiser, organizator celotnega gostovanja Laibacha v Severni Koreji. Doslej jo je obiskal trinajstkrat in s severnokorejskimi partnerji izvedel štiri večje skupne mednarodne projekte. Razmere v deželi zelo dobro pozna. Njegovo zlato pravilo se glasi: »Ko si v dvomih, vprašaj. Vedno in povsod.«

Seznajeni so bili s tem, da jih bodo vseskozi spremljali severnokorejski gostitelji iz komiteja za kulturne odnose s tujimi državami, z njimi pa bo tudi prevajalec in tolmač. Dodana so bila še praktična navodila. Recimo, da telefonsko in spletno omrežje s tujino ne deluje, če pa si ga priskrbite, je izjemno drago. V državo ni mogoče prinesiti nobenih knjig, revij in filmov, ki se norčujejo iz Severne Koreje ali jo kritizirajo, prav tako ničesar s pornografsko vsebino. Ni bančnih avtomatov, tujcem ni dovoljeno uporabljati severnokorejske valute *won*, lahko pa uporabljajo evropske evre, ameriške dolarje ali kitajske yuane. Pri navodilih za oblačenje je humorno odsvetoval Laibachove majice z napisi, kot so *Freedom of Speech Go to Hell* (Naj gre k vragu svoboda govora), *We Come in Peace* (Prihajamo v miru), *Think Negative* (Misli negativno) ali *We Believe in God* (Verjamemo v Boga).

Tehnike je že vnaprej opozoril, da se podajajo v avanturo, ki je doslej še nihče ni izkusil, niti severnokorejska stran niti gosti, zato naj se opremijo s potrpežljivostjo, velikodušnostjo in iznajdljivostjo. Predvsem pa, da ni nobene svobode gibanja za nikogar v Severni Koreji. »Hotela sami ne smete zapustiti,« je opozoril. In kar se prehrane tiče, v hotelu strežejo jedi glede na govornice, ki jih imajo o tem, kakšna naj bi bila hrana na zahodu. »Zabavajte se ob naročanju hrane lepim natakarcam, ki ne znajo niti besede tujega jezika,« jih je podražil.

● Laibach v Pjongjangu (zgoraj); Morten Traavik (norveški umetnik in organizator gostovanja) in Ivan Novak (Laibach) na vajah v gledališču pred prvim koncertom (desno zgoraj) ter severnokorejski gostitelji na vajah (desno spodaj); Mina Špiler na pripravah pred nastopom (26. stran zgoraj); stoječi aplavz po prvem koncertu (26. stran spodaj).

Skoraj leto priprav

Ko so vsi spakirali prtljago in se na različnih koncih sveta vkrcali na letalo za Pjongjang, je bilo za njimi že skoraj leto zahtevnih in negotovih priprav. S severnokorejskimi gostitelji so se dogovarjali za dva koncerta ob sedemdesetletnici osvoboditve korejskega polotoka izpod japonske kolonialne nadvlade.

»Bilo je veliko situacij, ko se je zdelo, da bodo v Severni Koreji koncerta odpovedali,« je povedal vodja ekspedicije Morten Traavik, »posebno za tem, ko je bila spomladi v svetovnem tisku objavljena novica o gostovanju, pospremili pa so jo udarni naslovi o fašistični skupini v militantnih uniformah. Nekatere prispevke so videli tudi severnokorejski organi. Bili so besni, prestrašeni in zaskrbljeni, da jim poskušam podtakniti fašistični bend. Če bi to bilo resnica, si lahko zamislite, kakšne posledice bi imelo za moje severnokorejske sodelavce.«

Ker pa je z njimi že zgradil zaupanje po mnogoterih skupnih mednarodnih projektih, ki so bili prav tako potencialno provokativni in s kontroverzno vsebino prejeli tako hvalo kot tudi kritike, so njegovim argumentom prisluhnili. Eden ključnih je bil, da je Severna Koreja v zahodnih medijih pogosto predstavljena kot nacistična Nemčija. »To vedo, da je res,« je dodal. »Tako kot Severna Koreja, ki provocira s svojimi vojaškimi paradami in bombastičnimi izjavami, se tudi Laibach javnosti predstavlja na način, ki je pogosto provokativen. Ker sem jim naredil te povezave, mi ni bilo treba nič lagati. Pripravil sem jim še gradivo o umetniku Johnu Heartfieldu, od katerega so Laibach vzeli svoj znani motiv, svastiko iz krvavečih sekir, in ki ne samo, da ni fašist, temveč je tudi izrazito protifašističen, vendar je uporabil podobe in simbole fašizma ter jih subvertiral. Tudi to so razumeli.«

A napetost, kako bodo drug drugega sprejeli, je ostala. Sprostila se je šele prvi dan po prihodu, na večerji, ki jo je za dobrodošlico pripravil komitej za kulturne relacije s tujino severnokorejskih gostiteljev. Del rituala je bil pozdravni govor direktorja komiteja, ki je vse osupnil. »Svoj govor je

pripravil kot montažo vseh negativnih obsodb o Laibachu, ki jih je zbral v zahodnem tisku. Ko je vse prebral, je na koncu dodal: In kljub temu ste tukaj! V dvorani nam je zastal dih. To je bil ključen trenutek. Za tem je vsak vedel, da se mu ni treba pretvarjati. In tudi to, da naši gostitelji niso bedaki. Vedeli so vse, kar smo vedeli tudi sami, in vseeno so hoteli oba koncerta izvesti.«

Cenzura

Ko so v dneh, ki so sledili, obiskali spomenike v glavnem mestu Pjongjang in odšli na izlet do demilitariziranega območja z Južno Korejo (mimogrede, menda so dvesto kilometrov dolg in štiri kilometre širok pas med obema državama v zadnjih šestdesetih letih spet naselile redke ptice in bohotna vegetacija, za ohranitev katere se zavzemajo biologi obeh držav), so se lotili priprav na koncert. Tako vsebinsko s programom kot tudi tehnično z izvedbo in se pri tem spotikali ob vrsto preprek. Najprej s cenzuro.

Seznam pesmi na programu so morali poslati že mesece pred gostovanjem, a ker so severnokorejski birokratski stroji cenzure počasni, so mleli vse do zadnjega dne, da so program odobrili. Za seznam pesmi, ki so jih Laibach poslali naknadno, je preprosto zmanjkalo časa, da bi jih severnokorejski gostitelji proučili. Že tu se evropska pamet ustavi. Zakaj potrebujejo toliko časa? Mesece in mesece? Morten je pojasnil: »Ker je Severna Koreja predstavljena kot represivna in totalitarna družba, smo zahodnjaki dobili predstavo, da je to svet, v katerem šef pove, kaj je treba narediti. A resnica je povsem nasprotna. Tam se vsak že od otroštva uči uradne ideologije, da ima kolektiv vedno prednost. Vsako pomembno dejanje mora biti narejeno kolektivno, in ne individualno. V družbi, v kateri imajo napake lahko resne posledice tako za vašo službo in kariero kot tudi za osebno varnost, bodo ljudje vedno poskušali razporediti odgovornost, kolikor je le mogoče. Z zahodnega vidika je to družba, v kateri je za vsako dejanje potrebnega tisočkrat več časa kot na zahodu, ker vsi o vsem diskutirajo. A za tem je zelo človeška logika, da celo na najvišjih

Direktor komiteja je pozdravni govor pripravil kot montažo vseh negativnih obsodb o Laibachu iz zahodnega tiska. Na koncu je dodal: In kljub temu ste tukaj! Za tem je vsak vedel, da se mu ni treba pretvarjati. In tudi to, da naši gostitelji niso bedaki.

nivojih severnokorejske družbe nihče ne želi prevzeti tveganja, da bi bil edini, ki je povezan z odločitvijo. Četudi je odločitev že sprejeta in vsi vedo, kakšna naj bi bila, mora biti krivda razporejena.«

Cenzorji so izločili dve pesmi od enajstih. Tudi razlogi za njihove odločitve, da pesmi niso v pravem ključu in nimajo ustreznega ritma, se zdijo, kot da nimajo nič opraviti z ideologijo, temveč so otroški in naivni. A Morten trdi drugače. »Prav vse ima opraviti z ideologijo. Izločili so dve od treh korejskih pesmi, ki so jih Laibach predelali in pripravili za severnokorejski nastop. Prva, *Honorable Life and Death*, je ena od petih klasik iz njihovih revolucionarnih oper iz zgodnjih sedemdesetih let. Te pesmi so povezane s severnokorejsko uradno različico zgodovine, ki je tudi uradna zgodovina o vladajoči družini. Revolucionarne opere naj bi nadziral sam Kim Il Sung, kar niti ni nujno, da je res. Pomeni pa, da so skoraj svete.« Poseg Laibacha v njihovo glasbeno dediščino je bil za gostitelje preprosto prevelik.

Druga pesem, ki so jo cenzorji izločili iz programa, je *We'll Go to Mt. Paektu*, predelava nedolžne pop pesmi ženskega severnokorejskega benda Moranbong. »Gora Paektu je za njih sveta,« je pojasnil Morten, »je simbol vladajoče družine in ima zato velik ideološki naboj. Problem je bil enak, ker so bile spremembe, ki jih je Laibach naredil, prevelike. Ko pa je v pesmi, ki je že tako bila v drugem ključu in ritmu, začel pevec Milan še renčati – razumite, da je zanje njegov glas preprosto grd –, so bili cenzorji legitimno zaskrbljeni, da bodo ljudje užaljeni in prizadeti, ker bo vse skupaj delovalo kot norčevanje iz gradiva, ki ima zanje ključno ideološko vsebino. Bolj gre za princip, do katere mere lahko naredite spremembe v

materialu, ki je tako tesno povezan z vladajočo oblastjo. Vsa njihova ideologija je namreč konstituirana kot nekakšna kvazireligija.«

Brez kablov in open

Sočasno so tehniki vzeli v roke čarobne palice in poskušali iz nemogočega narediti mogoče. Pripraviti ozvočenje. Laibach imajo precej zahtevno tehnično opremo celo po evropskih standardih, s seboj na koncertih pa dva tehnika, eden skrbi za zvok v dvorani, drugi pa za zvok na odru. Slednji je v rokah Saše Pučnika.

»V našem poslu govorimo v žargonu, ki ga pozna ves svet,« je začel pripovedovati o svojih nemogočih dogodivščinah. »Prevajalec, ki je bil ves čas z nami, se je sicer trudil, a je prevajal nekaj, o čemer nima pojma, poleg tega njihovi tehniki do zdaj niso imeli nobe-

nih izkušenj s koncerti in opremo, kot jo imamo mi. Imajo sicer dovolj svetlobne tehnike, šepajo pa pri zvoku. Navajeni so izvajati klasične koncerte in gledališke predstave, ne pa glasnih rock spektaklov. Ne vedo recimo, kaj je splitter [razdelilnik mikrofonskega signala na dve poti], niso še slišali za monitoring mizo [dodatna mešalna miza za zvok na odru], prav tako niso razumeli, zakaj bi kdo potreboval dinamične procesorje [komponente za obdelavo zvoka], kot so kompresor, gate, grafični equaliser [grafični frekvenčni izenačevalnik].«

Priprave na tonsko vajo, ki je na zahodu rutina in so zanjo potrebne tri ure, so tam terjale dva dneva in pol. Zapletalo se je tudi pri opremi, pri bobnih recimo, ki so bili skoraj povsem neuporabni. »Bobni so bili stari, verjetno iz šestdesetih let, brez spodnjih open,« je svoje

vtise delil bobnar Janez Gabrič. »Zgornje opne so bile še prvotne, nikoli menjane. Sam jih zamenjam vsaj dvakrat na leto. Sreča, da sem imel s sabo svoje činele in pedalo za bas boben. Šele kasneje sem opazil, zakaj je bilo tako. Oni namreč uporabljajo predvsem elektronske bobne. Nimajo akustičnih, ker ne igrajo zvrsti, kot so rock, blues ali jazz. Imajo sicer veliko domače pop glasbe, ki je na različne načine povezana z voditelji in njihovo ideologijo. In da ne bo pomote, izvaja se tudi veliko klasične in tradicionalne glasbe.«

Med pripravami dvorane pa jih je vmes doletel še zadnji cenzorski pregled. »Nikoli še nisem igral pred cenzorsko komisijo,« je dodal klaviaturist Luka Jamnik, »in ta del priprav – štirje uradniki z beleškami v prvi vrsti na vaji, še preden je bil dodobra nastavljen zvok – se mi je posebno močno vtisnil v spomin.«

Dva koncerta

Ko se je približal prvi koncert, smo nestrpno čakali novic, kdo bo v dvorani, ker smo pričakovali predvsem partijsko elito. »To je spet le eden od mnogo klišejev o Severni Koreji,« je pojasnil Morten. »Občinstvo je prišlo iz različnih organizacij umetniških zvez, ne samo glasbenih. Vabilo na koncert je prejel centralni komite teh zvez za vse svoje člane. Pjongjang ima veliko umetnikov, ki so člani teh zvez. Na splošno je število izurjenih umetnikov na vseh področjih umetnosti v Koreji izjemno visoko. Šolski sistem in celotna družba dajeta izjemen poudarek kulturi v vseh njenih oblikah. Poleg njih je bilo vsaj sto diplomatov s skoraj vseh ambasad v Pjongjangu. In bila je mala skupina zahodnih turistov, ki nam jo je uspelo spraviti v dvorano. Reakcija občinstva pa ... hm, le kako bi vi reagirali, če bi prvič videli koncert Laibacha? S presenečenjem, nekateri z zavračanjem, kot ambasador Sirije, ki je pripomnil, da je vse preveč hrupno in že kot mučenje.«

Da je bila publika povsem običajna, je zatrnil tudi klaviaturist Luka Jamnik. »Vajeni smo nastopov v gledališču in s tega vidika ni bil koncert v Pjongjangu nič nenavadnega. Gledališka publika je kultivirana in umirjena ter sledi določenim pravilom. Je uglajeno tiho in vsako skladbo pospremi z aplavzom. Demografsko je nekoliko starejša kot klubska. S tega vidika je bil koncert povsem običajen v vseh pogledih.«

Po prvem koncertu pa je naslednji dan v Slovenijo prišla bombastična novica, da je drugi odpovedan. Dvignila je precej prahu, posebno zato, ker odpovedi ni bilo. »Slovenski novinar, ki je bil z nami, je tвитnil novico, ne da bi vedel za vsa dejstva,« je pojasnil Morten. »Drugi koncert bi morali izvesti v konservatoriju Kum Sung, premakniti vso opremo s prvega koncertnega prizorišča, ki je na drugem koncu mesta, in jo ponovno postaviti. Tisto, za kar smo potrebovali dva dneva in pol, bi morali izvesti v pol dneva. To je bilo nemogoče. Zato smo se vsi skupaj, vključno z glasbeniki in tehniki, odločili, da odigramo le dve predelani severnokorejski pesmi skupaj z gostom Borisom Benkom (Silence) ter s severnokorejskimi instrumentalisti ob spremljavi severnokorejske pianistke. Preostali del programa so za nas pripravili učenci konservatorija.« ▶

Z zahodnega vidika je to družba, v kateri je za vsako dejanje potrebna tisočkrat več časa kot na zahodu, ker vsi o vsem diskutirajo. A za tem je zelo človeška logika, da celo na najvišjih nivojih severnokorejske družbe nihče ne želi prevzeti tveganja, da bi bil edini, ki je povezan z odločitvijo.

Čudenje nad vtisi

Ko so od tam začeli prihajati še njihovi prvi vtisi o lepoti ljudi, so bili ljudje doma šokirani. Kako je lahko karkoli lepega v totalitarni in represivni družbi? Člani Laibacha, recimo, so po vrnitvi za revijo *Rolling Stone* dejali, da so »ljudje Severne Koreje vsekakor najsvetlejši dragulji v državi. Nismo našli nobenega cinizma, sarkazma, ironije, vulgarnosti in drugih 'zahodnih karakteristik' v njihovih očeh, na njihovih obrazih in v njihovem vedenju. Nič drugega ni bilo kot iskrena skromnost, prijaznost, ponos in spoštovanje.«

Morda Laibachov ideološki sektor pretirava, so doma menili mnogi. Zato smo za vtise povprašali še njihove glasbenike. Klaviaturist Luka Jamnik je podoba dežele predstavil zelo slikovito. »Na ulicah in trgih ni nobenih oglasov, prav tako nobenih smeti, trgovine in restavracije obstajajo, a so za naše pojme redko posejane. To veliko praznino, ki me je včasih pomirjala, drugič pa navdajala z nekakšnim nemiro, zapolnjujejo le podobe (predvsem slike) in kipi njihove svete družine Kim ter motivi revolucionarno-osvobodilne vojne. Knjigarne so polne knjig; v glavnem gre za teoretska dela, od teorije do opere in praktičnih načel za vodenje revolucije. Nikjer ni opaziti tistih značilnih podob, ki jih dobivamo v zahodnih medijih, fanatičnega oboževanja in omedlevanja pred podobami voditeljev. Nehote ves čas primerjam kapitalistično nasičenost podob, sporočil, oglasov, prepričan z njihovim minimalizmom. Tudi mi ne padamo na kolena pred blagovnimi znamkami, kot so Nike, Nestle, Apple idr., pa vendar nam krojijo usodo, odločajo namesto nas, mi pa se znova in znova odločamo za njih. Večina ljudi, ki smo jih videli, je videti zadovoljno in so zelo prijazni. Pjongjang s prostranimi trgi deluje kot življenju prijetno in normalno mesto; ljudje se sprehajajo po ulicah, kolesarijo, igrajo odbojko,

celo pijejo pivo v parkih (nekaj nezaslišanega recimo v ZDA). Zaradi zahodne propagande pa je treba dodati, da Severna Koreja ni eno veliko koncentracijsko taborišče in določena svoboda gibanja obstaja. Po Pjongjangu se vozijo moderni avtomobili in odpirajo trgovine za bogate s televizorji, uvoženo hrano, dragimi oblekami in celo alpskimi smučmi. Očitno se odpira paralelni svet kapitalistične produkcije in potrošnje, utopičnost starega režima pa se najlepše vidi na široki cesti med Pjongjansom in demilitariziranim območjem, kjer ob zelo redkem motoriziranem prometu cesto naseljujejo predvsem pešci in kolesarji, stotine prostovoljcev pa iz številnih lukenj v cesti puli plevel.«

Bobnar Janez Gabrič je poln humornih zgodb. »Med nastopajočimi na odru so izključno ženske. Tudi na drugem koncertu v konservatoriju Kum Sung so nastopale samo ženske v različnih zasedbah. Vse so bile oblečene v bele uniforme. Ker pa je bil za snemanje koncerta predviden snemalec na odru za bobni, je nenadoma nastal velik problem, ker jim po videzu ni bil všeč. Tik preden smo šli na oder, smo se z njimi pregovarjali, ker so menili, da uničuje sliko odra, ker je pregrd in prevelik. Potem so se odločili, da pustijo snemanje, vendar se mora ta snemalec povsem zakriti. Okej, smo rekli, in kamermana oblekli v črno, da so se videle samo njegove oči in dlani. Ljudje, s katerimi smo sodelovali, so bili iz sektorja za mednarodne kulturne izmenjave v sklopu ministrstva za kulturo. Vsi so govorili angleško, eni bolj, drugi manj. V Evropi so že bili ob raznih kulturnih projektih. Pred kratkim tudi v Sloveniji. To so prijetni ljudje, izobraženi in odprti, ki si želijo mednarodnih povezav s svojo državo. Radi bi pokazali svojo kulturo drugim po svetu in radi bi pokazali druge kulture svojim državljanom. Mislim, da je bil ta projekt za njih eden najtežjih. Verje-

tno niso pričakovali takšnega medijskega odziva po vsem svetu, kar je pri njih povzročilo še večje zanimanje za koncert, premestitev koncerta v večjo dvorano in s tem tudi večjo odgovornost za organizatorja. Po nastopu sem se pogovarjal z enim od organizatorjev, ki mu je bil koncert izjemno všeč, in mi je priznal, da že dva dni ni jedel, ker takšnega stresa, kot ga je doživljal v zadnjih tednih, ni občutil še nikoli v življenju. In v šali dodal, da še malo, pa bo imel takšno frizuro kot jaz.«

Janez je namreč brez las. Smeje mu je odvrnil: »Dobrodošel na zahodu!«

Lepota ljudi

Kako vse to razumeti? Njihove pozitivne vtise, prijaznost ljudi, ustrežljivost in odprtost? V deželi terorja, taborišč in represije? Spet smo za pomoč, za podnapise v tem nenavadnem filmu, ki se je vrtil pred nami, poprosili Mortena Traavika. »Nedolžnost Severnih Korejcev, ki je gotovo tudi rezultat nevednosti, kaj se dogaja v preostalem delu sveta, ne pomeni, da so indiferentni do materialnih dobrin. Vedo, kaj je bogastvo, in želijo imeti udobno življenje. A ključno je, da ta družba temelji na kolektivnosti. Vsak kovanec pa ima dve strani. Negativna stran kolektivismu so zatiranje, pritiski za prilagajanje masi in podrejanje kolektivu. Pozitivna pa je, da daje občutek pripadnosti in

Slogan francoske revolucije govori o svobodi, enakosti in bratstvu (liberté, égalité, fraternité). V zahodni družbi imamo svobodo, mnogo manj enakosti in skoraj nič bratstva. Severna Koreja nima prav veliko svobode, ima enakost, četudi se tudi že ta spreminja, a še vedno ima bratstvo.

varnosti, ne fizične, temveč psihološke. Severnokorejska družba je osrediščena okoli ideje združenosti. Ta ideja, da ljudje delajo stvari skupaj, ima spet dve strani: je oblika nadzora enega nad drugim, vendar tudi skrbi enega do drugega. Te dve plati kovanca sobivata v vseh družbenih interakcijah v Severni Koreji.«

Kot je pojasnil, je po njegovem mnenju Severna Koreja ena najbolj klišejskih družb na svetu. »Obstajata le dve vzporedni zgodbi: njihova propaganda, da je tam raj, in druga, ki je videnje vseh preostalih, da je tam pekel. Obe sta enako neresnični. To je področje, ki ga morate razvozlati kos za kosom. Tam so taborišča in je represija, a vsakodnevno življenje v tej družbi niti najmanj ne ustreza grozljivim podobam iz zahodnega tiska. Razmer pa ne moreš razvozlati kot turist. Moraš biti tam in delati z ljudmi v enakovrednih odnosih.«

Koncert Laibacha se je sploh lahko zgodil tudi zaradi zavezanosti in predanosti, ki so ju njegovi severnokorejski partnerji izkazali v realizaciji tega projekta tudi ob vseh obožbah, kritikah in težavah, s katerimi so se oni sami soočali doma. »Vse so vedeli, ker sem jim vse povedal. Še vedno so izbrali to, da to naredijo. Ker so hoteli pokazati, da je Severna Koreja pripravljena sodelovati. Ne samo z bandom, kot je Laibach,« je dodal. Zato je bil zanj ta projekt mnogo več od kulturne izmenjave. »Je projekt o tem, kako gledamo drug na drugega in kako gledamo na svet. Slogan francoske revolucije govori o svobodi, enakosti in bratstvu (liberté, égalité, fraternité). V zahodni družbi imamo svobodo, mnogo manj enakosti in skoraj nič bratstva. Severna Koreja nima prav veliko svobode, ima enakost, četudi se tudi že ta spreminja, a še vedno ima bratstvo. Bratstvo je v občutku, da delaš nekaj skupaj, da si del nečesa, kar je večje od tebe samega. To hrepenenje po združenosti, za nečim, kar transcendirata, to hrepenenje ni fašistoidna stvar. Je mnogo več od tega. Hrepenenje po združenosti, po enosti nima nič opraviti z ideologijo. Gre le za to, da določene ideologije to hrepenenje izrabijo.«

Morten, ki je vsaj v očeh zahodnjakov, skupaj pripeljal dve totalitarni entiteti, Laibach in Severno Korejo, pa se je z naravo njihovega podobnega načina delovanja soočal počasi ter kos za kosom razvozlaval sorodnost v njihovih mehanizmih. »Oboji, tako Laibach kot Severna Koreja, se predstavljajo kot monolitna, tesno povezana celota. V resnici je ta zelo fragmentirana in ima enak način odločanja. Veliko je neizrečenih stvari, ki jih vsakdo ve, a se o njih ne govori. Kljub temu je nekdo, ki odloča, ter porazdeli odgovornost za odločitve za vsak primer, če se zgodi napaka. Oboji imajo karizmatičnega frontmena, ki ima določen vpliv, vendar manj resnične moči, kot mu jo pripisuje njegova vloga. Resnična moč je v zakulisju. V Severni Koreji ne v rokah Kim Džong Una, temveč ideologov in vojske v ozadju. Pri Laibachu je enako. In kot pri Laibachu imate tudi v Severni Koreji generalno populacijo in vojsko, od katerih se pričakuje, da trdo delata za dobro nacije, za nekaj večjega od njih samih. Laibach je resnično država, kot Severna Koreja. In rekel bi, da je Laibach, z nastopom v Severni Koreji, končno prišel domov, v svoj naravni habitat.« ●

